

publica dove istessino due del continuo a fine che ognuno, che vi volesse andare potesse, et così s' ordino. Fu il numero de volumi tra Greci et Latini piu di seicento, i quali libri nella vita sua gli mando tutti a Vinezia, et consegnolli dove era ordinato. Costarono questi libri un tesoro infinito. In tutto il collegio de' cardinali non vi fu ignuno che avesse l'animo tanto generoso quanto ebe questo cardinale che ordino questa biblioteca. Non solo in questo volle fare cosa, che fusse utile a lui proprio, ma ebe rispetto all'utile universale di quelli che avessero voglia di dare opera alle lettere, accioche non mancassero loro libri. Dette sempre favore agli huomini literati et tirogli innanzi. Messer Lauro Quirino, Veneziano gentile, huomo dotto in Greco et in Latino et bonissimo filosofo, istette in casa di Niceno piu tempo. Messer Nicolo Perotto, vescovo, Sipontino, venendo a Roma con messer Gulielmo Grain, procuradore allora del re d'Inghilterra, desiderando questo messer Nicolo imparar bene le lettere Greche, chiese di grazia, che l'accontasse col card. Niceno, et così fece, et in casa sua si fè dottissimo, et il cardinale li fè di poi avere quello vescovado, et governava tutta **159** la sua casa; e fu cagione col mezo di fargli avere quello vescovado, et al padre et a' suoi uffici di quelli della chiesa, in modo che oltre alla doctrina che imparo a casa sua, et le dignita che ebe mediante lui, fece avere a suoi tanti uffici, che gli fè ricchi, et fece fare il padre cavaliere. Molto gli furono obligati gli huomini dotti et da bene. Venendo in corte maestro Francesco di Savona, di poi fu papa Sisto, lo tolse in casa et facevagli leggere certe lezioni di Scoto, che era maraviglioso scolista, parendogli huomo dotto fece tanto con papa Pagolo, che lo fece fare cardinale, che mai non sarebbe suto senza il mezo suo. Di poi l'ebe fatto fu volta se ne penti assai non li parendo riuscissi quello che istimava; et sempre intervenne che grandi beneficj si pagano di grandissima ingratitudine. Mo-

rendo papa Pagolo, come le cose s'an lassino, nollo voglio giudicare. Fu fatto maestro Francesco da Savona papa fatto fare cardinale da Niceno. In questa lezione del pontificato Bessarione non li parendo huomo sufficiente a tanto peso, non gli dette la voce sua. Venuto alla dignità del pontificato, ed il cardinale non vi aveva molta cognizione, intervenne un dì che andando il papa in castello a vedere le gioje di papa Pagolo due cardinali Veneziani nipoti di papa Pagolo, ch' erano intervenuti a eleggerlo papa con certe condizioni, inginocchiaronsi a' piedi del papa a' domandargli la dota per certe loro fiozze era istata loro promessa. Il papa si volse a Niceno vergognandosi di lui sendo huomo di tanta autorità quant'era, et disse: Questi sono beni della Chiesa, i quali voi non potete, ne dovete gittargli via. Per questo per allora il papa licentiò i due cardinali senza dare loro nulla, solo per l'autorità del cardinale Niceno. Ora avendolo fatto fare cardinale, essendo huomo di tanta autorità quant'egli era, lo sopportava il papa molestamente, ch' egli istesso in corte di Roma, et per questo lo fece legato in Francia istimando quello gli intervenne, ch'egli s'avessea morire in questo viaggio, sendo vecchio et infermo, et massime avendo male di pietra crudelissimo. Andò in Francia, benchè malcontento conoscendo la cagione. Perchè giunto in Francia per la mala disposizione del principe et per la sua varietà et inconstanzia non gli fu molto accetto, et bisognò si partisse con poca riputazione. Conoscendolo et stimando assai l'onore **160** se ne venne in Italia; sendo vecchio et infermo et male contento ammalò, et in pochi dì si morì. Tutte le cose humane le più hanno questo fine, et massime quelle sono fondate in su le cose humane et su gli honori; et per questo è necessario voltarsi a Dio in tutte le nostre operazioni. Più cose degne ha fatto il cardinale Niceno, le quali non sono note a me; ma chi n'avrà piu notizia, potrà meritamente scrivere la Vita sua.

INDEX RERUM

PRÆCIPUARUM.

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui insertos.

A

Aianus, cardinalis archiep. Avenionensis, in comitiis post Nicolai V obitum Nicœni electionem disturbat, 55. Iudex controversias inter Franciscanos et Dominicanos, 59.

Alberghatus (Nicolaus), cardinalis tit. S. Crucis in Jerusalem, una cum Ferrario marchione obviam fit Græco imperatori ad concilium venienti, 9.

Albertus (Ludovicus), natione Gallus, a Pio II cardinalis creatus, 48.

Alphonsus, Aragoniæ et Siciliae rex, Bessarionem ad se venientem honorifice excipit, 54.

Ammannatus (Jacobus), episcopus Papiensis, a Pio II inter cardinales conscriptus, 78.

Andreas (S.). Ejus caput e Peloponneso Anconam et Narniam, ac inde Romam solemniter cum pompa tractum, 49.

Apologeticum Nicæni opus contra Platonis calumniatorem quando in lucem prodierit, 72.

Apostolius (Michael) Aristotelicus et præcipue Theodorum Gazam scripto insectatur, 70.

Atrebutensis episcopus Joannes cardinalium collegio ascribitur, 48.

B

Bajazetes, Turcarum imp., Cpolim obsidet, et paulo post profigitur et vivus capitur a Tamerlano, 7.

Barbus (Petrus) episcopus Tropicensis, Græcæ ac Latine doctus, 3.

Bentivolus (Ludovicus), cæse sacro donatus a Nicolao V. et publice laudatus a Bessarione, 30.

Bessarion, quo anno et loco natus, 1. Ejus studia et monachus initia, 2, 3. Quo nomine appellatur in sæculo, 4. Archiepiscopus Nicææ creatus ad concilium Florentinum venit, 8. Græcorum opiniones primo tuetur, 11. Mox Latinis favet et unionem sedulo promoret, 12. In Græciam redit ac statim cardinalis ab Eugenio IV creatur, 18. Goluthi et Q. Smyrnæi poemata in lucem eruit, 19. Romæ cæsum litterarum instituit, 20. Basilicæ SS. XII Apostolorum cultum restituit, 23. Græci ritus in monasterio Cryptæ Ferratæ mutatio ei vulgo tribuitur, 24. D. Laurentii martyris corpus eo præsentate recognitum, 27. D. Bernardini Senensis Acta expendit, 28. Bononiæ legatus constituitur, 29. Cenobium Messanenense administrat et ibidem Græcas litteras instaurat, 35. Basilicam SS. XII Apostolorum ad Minoritas transfert, 38. In Mantuano conventu principes ad bellum sacrum hortatur, 41. In Germaniam legatus proficiscitur, 44. S. Andree caput e Nurnia Romam defert, 50. Cenobium Cryptæ-Ferratæ regendum accipit, 53. Patriarcha Cpolitanus electus Græcos ad unionem hortatur, 55. Judex controversiæ inter Dominicanos et Minoritas, 59. Legatus ad Venetos, 60. Venetum charitatis sodalitium cimelio sacro donat, 61. Testamentum condit, 62, et Append. n. 7 et 9. Pauli II chirographum subscribere adactus, 66. Eubœa capta, Italos principes ad bellum in Turcas excitat, 67. Scribit contra Platonis calumniatorem, 68. Comitibus generalibus Basiliani ordinis præest, 78. Ecclesiam Tusculanam dimittit et ad Sabinensem redit, 81. Bibliothecam suam reipublicam Venetæ donat, 83. Pontificatu excidit, 91. In Galliam legatus, 94. E Gallia infirmus revertitur et Ravennæ obit, 95.

Borgia (Alphonsus), pontifex creatus Callixti III nomen assumit, 33. Bellum adversus Turcas fortiter urget, 54. Ejus mors, ibid.

Bossi (Matthæi) opusculum pro lege sumptuaria Bononiæ a Bessarione promulgata, 30.

Bracciolinus Poggius, Nicæno familiaris, 21.

Bussis (Joan. Andreas de), episcopus Alerienensis, 87.

C

Cæsarinus (Julianus), cardinalis, concilio Florentino interest et pluries disputat cum Marco Ephesino, 14.

Calandrinus, cardinalis et episcopus Portuensis, una cum Nicæno comitibus Basiliani ordinis præest, 79.

Calderinus (Domitius), eruditione insignis et Bessarionis familiaris, 21, 89.

Callimachus auctor suarum calamitatum a Platina dictus, 101.

Callistus (Andronicus) defensionem suscipit Theodori Gazæ contra Michaelen Apostolium, 70.

Campanus (Joannes Antonius), episcopus Iuvernensis, poesi ac oratoriu celebris, 21. E Germania revocari per Nicænum postulat, 89.

Canonici basilicæ SS. XII Apostolorum Nicæni opera ad quatuor tantum redacti et novis regulis instructi, 23.

Canonici SS. Salvatoris congr. Ithenaue cenobium S. Joannis Evangelistæ a Nicæno resignatum obtinent, 44.

Capranica (Dominicus), card. tit. S. Crucis in Jerusalem, 35.

Cardona (Jacobus), a Pio II cardinalis creatus, 48.

Carvajal (Joannes), cardinalis, in Hungaria legatus, 45.

Chalcidensis Ecclesia a Pio II Nicæno collata, 53.

Chrysococces (Georgius) quis fuerit, 3.

Coccius Sabellius (M. Antonius), primus bibliothecæ D. Marci custos, 84.

Columna (Prosper), cardinalis, Martini V ex fratre nepos, 55.

Goluthi Lycopolitani poemation a Bessarione inventum, 18.

Concilium ab Eugenio IV Ferrariæ indictum, 8. Florentium transfertur, 11. Unione peracta dissolvitur, 16.

Condulmerius (Antonius) tremium pontificiarum præfectus, 8.

Constitutiones D. Basilii a Nicæno in vernaculam linguam conversæ, 35.

Crinus (Petrus) Nicæni cæsum litterarum commemorat, 19.

Crucis (S.) de Fonte Avellano monasterium Nicæno commendatum, 75.

Cryptæ Ferratæ cenobium Nicæni opera antiquo splendore restitutum, 54.

Cusanus (Nicolaus), cardinalis, Romæ legatus in absentia pontificis, 40.

Cyriacus Anconitanus, 18.

D

Demetrius Palæologus, Græci imperatoris frater, cum eo in Italiam ad concilium venit, 8.

Ducis Burgundiæ cum Nicæno legato de pace colloquium, 94.

Dux Venetæ reipublicæ Christophorus Maurus Nicænum legatum honorifice exripit, 60.

E

Eubœa a Turcis magna Christianorum strage occupata, 67.

Estouteville (Guillelmus d'), cardinalis archiep. Rothomagensis, 37.

Eugenius IV pontif. concilium Ferrariæ indictum inchoat, 9. Inde Florentiam transfert, 11. Concilium dimittit et paulo post Nicænum cardinalem creat, 18. Ejus mors, 26.

Eugenius (S.) sacellum a Bessarione ornatum restitutumque, 67.

F

Fernus (Michael), Campani operum editor, 102. Flavius Blondus, Foroliviensis, Bessarioni amicus et familiaris, 21.

Floravantius Aristoteles, insignis architectus, 100. Pactus inter Pium II et Turcas contractum et Venetiis in D. Marci foro publicatum, 62.

Friderici Cæsaris in Urbem adventus, 85.

G

Galinosus (Andronicus), monachus Cpolitanus, Græcæ linguæ doctor in cenobio Basiliano Messanenensi, 30.

Gaza (Theodorus) Græcæ Latineque eruditissimus laude insignis, 69.

Gemistus (Georgius) Platoniorum doctissimus, 6. Ejus opera, ibid.

Glycas (Michael) litteras Græcæ docet in cenobio Messanenensi, 30.

Godius (Paulus de), Pergulanus, fadica corona a Bessarione donatus, 75.

Gonzaga (Ludovicus) Mantuæ marchio, 40.

Gonzaga (Franciscus), cardinalis a Pio II creatus, 48.

Gymnasium Bononiense a Bessarione restitutum, 31.

I

Isidorus Ruthenus, metropol. Kioviensis, una cum Bessarione Latinis dogmatibus favet. Ejus mors et res gestæ, 11.

J

Jacobus Brixiensis, in controversia de sanguine Christi Dominicanorum antesignanus, 59.

Joannes Palæologus, Græcorum imp., in Italiam ad concilium cum antea proceribus venit, et Eugenio pontifici reverentiam exhibet, 8, 9. Concilio dimisso in Græciam redit, 16.

Josephus, patriarcha Cpolitianus, ad concilium venit et publice pontificem adit, 9. Morti proximus unionem perfici celerius cupit et fidei professionem emittit, 15.

Justinianus (Moratus), Actorum Florentini concilii editor, 57.

L

Lascaris Philanthropinus (Alexius), Nicæno amicus, 27.

Lascaris (Constantinus), insignis litterarum Græcarum professor, 36.

Latifundium Cecchignolæ novæ pro dote sacello S. Eugeniæ assignatur, 80.

Laurentii (S.) martyris corpus a tribus cardinalibus recognitum, 27.

Lex sumptuaria per Nicænum Bononiæ constituta, 30.

Lis inter Dominicanos et Franciscanos de Christi Domini sanguine, 59.

Ludovicus XI, Gallorum rex, Nicæni colloquium cum duce Burgundo de pace suspectum habet, 94.

M

Malatesta (Sigismundus), Arimini dominus, conventum Mantuanum adit, 40.

Mamæ (S.) ecclesia extra muros Ravennæ Minoritis a Nicæno concessa, 24.

Mansfredus (Thaddæus) Forocornelli princeps, 51.

Marchio Montis-Ferrati Wilhelmus in conventu Mantuano, 40.

Marcus, archiepiscopus Ephesi, Latini dogmatis oppugnator acerrimus, 10. Unus omnium inter concilii Patres, decretum de Spiritus sancti processione subscribere negat, 12.

Mathiæ regi Pannoniæ aurum traditum a Pio II relictum in belli sacri expensas, 65.

Maurus Christophorus, Venetiarum dux, Bessarionem legatum perhonorifice excipit, 60.

Mutatio ritus in cænobio Cryptæ-Ferratæ, 24.

N

Nicolaus, marchio Atestinus, ab Eugenio IV obviam missus imperatori Cpolitano Ferrariam petenti, 9.

Nicolai (S.) Casulorum cænobium in Apulia a Turcis captum ac dirutum, 19.

Nicolaus V post Eugenii mortem ad pontificatum evehctus, 26. Ejus amor in rem litterariam et homines doctos, ibid.

O

Oliva (Alexander de), cardinalis lit. S. Susannæ, doctrina et vitæ sanctimonia insignis, 50.

Oratorium scholæ Charitatis a Nicæno insigni cimelio donatum, 61.

P

Palæologus (Thomas), e Peloponneso fugiens, D. Andree caput secum fert in Italiam, 49.

Patricius (Augustinus) ejusque scripta, 86.

Paulus II electus pontifex, 65. Ejus mors, 91.

Peloponnesii vim Turcicam strenue repellunt, 42.

Perottus (Nicolaus), Siponti archiepiscopus et Bessarionis alumnus, 21.

Philephus (Franciscus), Tolentinus, Bessarioni amicus et familiaris, 21.

Phœnolium quid, 54.

Phrantza (Georgius), 9.

Piceus (Jacobus), Franciscani ordinis, inter divos postea relatus, cruce signatos colligit et in Peloponnesum mittit, 42. Ejus controversia theologica cum Dominicanis, 59.

Picolominus (Franciscus), cardinalis, Pii II nepos ex sorore, 50. In Germaniam legatus, 88.

Pius II, pontifex electus post Callisti obitum, 37. Nicænum Minoritarum familiæ patronum constituit, 59. Mantuæ principum conventum iudicat, 59. Nicæno Germaniæ legationem committit, 45. D. Andree caput in Vaticanam basilicam transfert, 50. Adversus Turcas fœdus cum Venetis iit et Anconani proficiunt, 63. Ejus mors, 65.

Platina (Bartholomæus), Bessarionis amicus, 22. Ejus patrocinio ac opera solutus a vinculis, 101.

Q

Quinti Smyrnei seu Calabri poema a Bessarione inventum, 19.

R

Roboreus (Franciscus), pontifex creatus sub nomine Sixti IV, 95.

Rosæ, virginis Viterbiensis, Acta a Nicæno expensa, 35.

S

Sagundinus (Nicolaus), concilii Flor. interpres, Græcæ Latinæque linguæ scientia clarus, 16.

Scholarius (Georgius), seu Gennadius Cpolitianus patriarcha, 54.

Sfortia (Franciscus), Insubriæ dux, in conventu Mantuano, 40.

Sigillum quo usus est Bessarion quædam Tusculanus episcopus iit, 29.

T

Tamertanus, Scytharum imperator, 7.

Testamentum conditum a Bessarione Venetiis in cænobio S. Georgii Majoris, 62.

Theodorus Xanthopulus, Græcus scriptor Actorum concilii Florentini, 9.

Trapezus, urbs Ponti, patria Bessarionis, 1.

Trapezuntinus (Georgius) bellum Platonicis indicit et maxime Bessarioni, 72.

Tiemes pontificiæ Venetis traditæ ad bellum contra Turcas susceptum, 65.

Turcæ Græco imperio formidolosi, 6. Constantinopolim capiunt, 54. Peloponnesum occupant, 49. Chalcedem expugnant et Eubœa potiuntur, 67.

V

Valla (Laurentius) Bessarionis cætum frequenter, 21.

Veneti Turcico bello implicari nolunt, 41.

Vespasianus Florentinus librorum celebris investigator, 97.

Vitalis (Petrus), abbas Cryptæ-Ferratæ, ad cænobium Messanense S. Salvatoris translatus, 25.

Ursinis (de) Latinus, cardinalis, electionem Nicæni in pontificem disturbat, 91.

BAPTISTÆ PLATINÆ

CREMONENSIS

PANEGYRICUS IN LAUDEM AMPLISSIMI PATRIS

D. BESSARIONIS

EPISCOPI SABINI,

CARDINALIS NICÆNI ET PATRIARCHÆ CPOLITANI;

ILLO VIVENTE IN PUBLICO COETU DICTUS.

(Parisii, ap. Johannem Petit, 1550 Biblioth. Mazar. n. 31. 960. Platinae orationem inseruit Bzovius ad an. 472, sed exordio et multis locis deurtatam.)

Si unquam tempus fuit, Quirites, quo veterem Græcorum morem, Latinorum prope novum repereremus, id certe hac miserrima tempestate faciendum est, qua vel maxima quæque virtus, candidissimum quodque ingenium, excellens quantumvis doctrina et eruditione, emergere ex tanta caligine et ignorantia vix potest. Tolerabilius profecto videretur si virtuti a paucis cognitur, si in arcanis et penetralibus (quia tuto vagari non licet) culte, saltem quiescere sine injuria liceret, non etiam quorundam hominum livore et malevolentia opprimeretur. Instant dolo fraude, malitia, vique postremo quando hoc occulte moliri non licet; spargunt invidentiæ suæ opacas umbras; contentam rubiginem circumquaque fundunt quo suavissimas herbas et feraces plantas occupent atque euecent; ne, si expectatos odores et suavissimos fructus aliquando ediderint, ipsi tanquam infructuosæ et infelices arbores excidantur. Nos itaque, ne Bessarionis divini hominis sapientia, virtus, amplitudo aliqua ex parte lædatur (opprimi certe, cum tanta sit tanque excellens, nullo modo potest), Isocratem magnum oratorem et perfectæ dicendi magistrum et e nostratibus Plinium, genethiacum Mamertinum, Nazarium Latinum, quoad fieri poterit, imitati, consuetudinem tum utilem, tum necessariam, nobis jam sæculis intermissam revocabimus. Hac enim ratione ad emulationem gloriæ excitantur qui magni ad virtutem crealique sunt animi, cum veram et integram laudem his propositam vident qui sapienter honesteque vixerunt, quorumque vita omni ex parte humano generi et utilis et fructuosa est habita. Contra vero a vitis deterrentur ii, non prorsus virtutem asperrantur, qui effrenata cupiditate ducti, petulanter, audacter, protervo ad flagitia declinarunt, cum perpetuas notas dedecoris et tur-

pitudinis frontibus suis iniuri ab his vident qui scriptis rerum gestarum seriem, qui mores et vitam hominum memoriæ posteritatis ad utilitatem humani generis commendant. Verum hoc loco, Quirites, cum vires ingenii mei considero, quam parvæ quamque exiguæ sint, non possum, cognita amplitudine conspectus vestri, non commoveri, et eo maxime quod mihi de eo viro dicendum sit qui ob magnitudinem rerum gestarum quantumvis magnum oratorem, nedum me ipsum, inter studiosos bonarum artium vix numerandum, deterrere a dicendo possit. Recreat me tamen ac roscit hortaturque ad dicendum humanitatis et pietatis vestre vulgata opinio; qua quidem fretus jamjam Bessarionis divini hominis laudes dicere aggrediar: quem qui laudat virtutem extollit; parvi enim refert Bessarionem an virtutem laudes. Nec mirum id quidem. Is enim, ex vetere Græcia oriundus natusque in Asia, utrinque collegit generosi spiritus semina.

Trapezantus (1), Sinopensium colonia, hujus patria est; Sinopen condidere Milesii, Miletum Athenienses. Ex his, ut a parentibus, avis, ab avis, nobilitatem referens, redundan tiam Asiæ ingenii frugalitate Attica compescuit; nec tantum Diogenem admiratus est, Timotheum, Deiphilum poetam, Thalem, Anaximandrum, Anaximamem, Hecateum historicum, Æschinem rhetorem illum qui in Pompeium invectus est, licet ille agnationis jure propinquiores essent, quin observaverit Socratis leporem, Platonis copiam et amplitudinem, Aristotelis acumen, Isocratis levitatem et numeros, vim Demosthenis; ab omnibus enim, gentilitatis jure, quod probabile quodque optimum caset, recepit, hæres tot ac tantorum ingeniorum. Ex his igitur Bessarion animos sumens, ubi præsumptum e pueris excessit, cura parentum Byzantium traosult-

(1) Hic incipit Bzovius.

tilur, celebrem quondam urbem et doctissimis hominibus liberalibusque studiis affluentem. Grammatica celeriter ob acumen ingenii poeticaque imbutus, posthabita cura rerum humanarum qua impediri contemplatio divinarum solet, totum se religioni addixit. Christi namque militiam secutus, ut veram gloriam verosque triumphos parituram, Dositheo, archiepiscopo Doriensti, unici exempli moribus et sanctitate viro, in primo tirocinio tantæ expeditionis duce usus est: cujus virtutem, religionem, doctrinam adeo imbibit ut idem brevi factus videretur. Bessarionis ingenium et mentem prope divinam ad cognitionem rerum occultarum et admirabilem vir sanctissimus contemplatus, adolescentem ipsum ad archiepiscopum Selymbriensem, virum optimum atque doctissimum, misit, unde et oratoriam artem et philosophiam perdisceret, sub quo certe tantum profecit adhibita omni ad imitandum hominem cura, studio ac diligentia, ut judicare postea difficiliter fuerit meliorem Bessarion an doctior haberetur. Postremo autem, ne aliquid tanto ingenio deesset, Platonem (*leg.* Plethonem) quem alii Gemiston vocant, doctissimum præceptorum et quem omnes secundum a Platone vocant, in Peloponneso, quo se contulerat doctrinæ causa, nactus, mathematicis accurate imbuatur. Vulgari tum demum tanti hominis nomen est coeptum, ut quo proficisceretur famam expectatio, expectationem ejus optatissimi adventus admiratio superaret. Existimabant tum homines eam demum civitatem beatam fore ad quam venisset Bessarionis divina virtus; hunc itaque omnes certatim ut cognitionis et hospitio dignum suscipiebant, venerabantur, observabant. Conciones, et quidem frequentes atque elegantes, ad populos habuit (has Græci homillas vocant) tanto concursu ut templa ipsa permagna tantam multitudinem vix caperent. Populos ad religionem, ad justitiam, ad æquitatem, ad modestiam hortabatur, bonis præmia, malis poenas propositas ostendens, et quos movere integritate vitæ, rationibus et exemplis non poterat, eosdem obtestationibus, precibus, lacrymis, ut vagos et errantes, in viam salutis reducebat. Multos inter se civilibus et intestinis odiis dissidentes aut coram oratione, aut absens epistolis sapientissime et elegantissime scriptis ad concordiam revocavit.

Hac tanta virtute moti imperatores duo Constantinopolitanus et Trapezuntius, hunc utroque legatum frequenter mittentes, utriusque imperii vires concatenabant, quo fortius et constantius propulsare Turcorum impetus possent, qui tanquam rabidi lupi inter utrumque positi, occasionem utriusque imperii diripiendi expectabant, quod postea accidit cum magno totius reipublicæ Christianæ dedecore ac detrimento. Sublatis enim duobus claustris, nunc sese in Asiam, nunc in Europam gravissima illa Turcorum procella nemine obstante se effundens, longe ac late omnia vastat, obterit, conculeat: diripiuntur urbes quantumvis magnæ,

incenduntur villæ, necantur homines; quod si aliquibus fortuna belli pepercit, illi una cum pecoribus eo terrarum abiguntur unde nunquam in patriam sunt redituri. O miseros et infortunatos Græcos! o infelices et calamitosos! o etiam ipsorum crudelissimorum hostium lacrymis deplorandos! dedistisne omnibus nationibus ac gentibus doctrinam et ingenium ut ipsi consilio careretis? dedistis arma ut eisdem postea corruere videamini. Constantis est certe, Quirites, omnium bene sententiam optulo, et eorum maxime qui suo periculo istarum calamitatum gnati sunt, duo illa imperia nunquam fuisse corruitura si Bessarion, regni animi atque consilii vir, illis in locis tum fuisset cum tempestas illa contra non Græcos tantum, sed humanum genus exorta est. Excitasset enim vir omnium vigilantissimus dormientem Græciam, animasset nimio otio languentes animos; ire in hostes suos et a cervicibus tantam calamitatem avertere quantam passi sunt, spe veræ et integræ laudis proposita, compulisset. Verum, eo absente, cum nemo esset qui monendo, consultando, docendo, cohortando Græcos in officio contineret, capta ac direpta a Turcis Constantinopolis est, cæsa multa civium millia, obtruncatus imperator: idem accidit Trapezuntis, idem Mitylenæis, idem Peloponnesiacis principibus et civibus, idem reliquæ Græciæ, idem Bossinensibus, qui et regem et patriam et vitam uno sævissimi hominis impetu amisere; Bessarione ipso clamante se persæpe Romanos pontifices admonente ut Macedonibus, Dalmaticis, Illyriis, Pannoniis hostium impetum ægre sustinentibus auxilio essent, ne refractis claustris illinc sæva illa et immanis bellua, Eridano violentior, Italiam inundaret, quod propediem (utinam falsus sim vates!) futurum videbimus nisi huic sapientissimo viro, tanquam e speculo omnia cernenti, clamanti, admonenti iustare magnam perniciem, aliquando fuerit obtemperatum. Multum certe huic amplissimo Patri debemus, ad cujus res egregie gestas ne in hanc calamitatem veniremus libenter accedo. Is enim, re Constantinopolitana nondum profligata, Orientalem Ecclesiam in sententiam Occidentalis redigere conatus, non prius destitit, rogando, monendo imperatorem ac principes Græciæ quam eos impulerit, gravissima oratione habita, in Italiam ad Eugenium pontificem maximum contendere. Venere primo Venetias atque inde Ferrariam ubi pontifex erat. Ibi gravem et elegantem orationem Bessarion ad suos habuit, eos adhortatus ut, cognita frequentibus disputationibus controversiæ causa quæ Latinus inter et Græcos quingentis jam annis serpserat, posita omni simultate in eandem sententiam omnes tum venirent, hac una ratione asserens ea demum recuperari posse, conjunctis copiis collataque impensa, quæ et Turci quondam et Saraceni et Arabes, Christianorum dissidiis magis quam armis et armis propriis freti occuparant. Dicebat enim, quod verissimum est, Mahometanam perfidiam late crevisse dum re-

Religionis nostræ capita inter se dissident, procedatno Spiritus sanctus a Patre tantum, ut Græci, an a Patre et Filio, ut Latini volebant; his enim controversiis factum ut ad Mahometanos partim vi, partim sponte deficerent populi, dum Christianæ religionis principes quid potissimum teneant incertos vident; hinc amissam esse Antiochenam Ecclesiam, hinc Hierosolymitanam, hinc Alexandrinam, hinc denique omnem ferme Asiam et totam Africam hanc pestem occupasse, et quod gravius est, Europæ quasdam partes jamjam infecisse ac longius evagaturam ei, prope sublatis tam perniciosiis controversiis ac pulsis Christiana reipublica hostibus, in possessionem veterem, labore, vigiliis ac sanguino martyrum comparatam, armati cum vexillo crucis pervenerint.

Permovit tantæ viri auctoritas totum concilium, permovit religionis honestissima causa, permovit etiam imminens cervicibus omnium periculum. Disputari tum acriter inter utriusque Ecclesiæ theologos est ceptum. Asseverabant Græci, episcopo Ephesino, Platone (*Plethone*) Scholario, Dionysio, episcopo Sardensi, gravissimis auctoribus, Spiritum sanctum a Patre tantum procedere; instabant contra Latini a Filio quoque idem fieri, auctoritate veterum theologorum, maxime vero Hieronymi, Augustini et Athanasii id comprobantes. Re autem ipsa adhuc pendente, Florentiam proficisci pontifici et curiæ visum est. Ibi, cum de re ambigua aliquando disceptatum esset, venere tandem Græci, ratione ac Bessarionis auctoritate moti, in sententiam Latinorum. Is enim, etsi acriter suos primo tutatus est, tandem veritate illucescente in orthodoxam Ecclesiæ Romanæ sententiam non solum descendit, verum etiam suos ut idem facerent ad salutem disputationibus et gravi oratione adhortatus est. Unum tandem animum, unam mentem idem Spiritus sanctus, pro quo disceptabatur, omnibus dedit. Ventum tandem in concordiam, et Symbolum Romanæ Ecclesiæ ab Orientali publico decantatur. Soluta demum concilio imperator Constantinopolim cum suis revertitur. Eugenius autem pontifex, cognita Bessarionis singulari virtute et doctrina, hominem licet absentem ex sententia fratrum in numerum cardinalium cooptat; accersitur in curiam Romanam vir amplissimus, ut unus aliquis, Quirites, Romæ etiam e Græcia ingeniorum altrice, doctrinarum inventrice, quem admiraremini, quique vicissim hanc vestram civitatem, dominam quondam rerum, nunc collapsam magna ex parte et prope dirutam in meliorem formam redigeret, homo certe Romani nominis amantissimus. Accepto autem de more galero, insigne cardinalatus, ita brevi homo ingeniosus et acutus Latinorum mores et literaturam imbibit, ut ex nostratibus unus et non alibi natus videretur. Frequentabant tunc quoque ejus domum plenam religione, comitate et gratia, plenam ingenii tam Græcis, tum Latinis, viri ex tota curia doctissimi: hos vel inter se disserentes, vel

aliquid quod ad cognitionem linguæ pertineret, laudantes (ut si) resplentesque, ita attente audiebant ut ex abundantia ingenii animique perspicacia disceptantium arbiter propemodum fieret. His artibus et ea vigilantia, qua maxime omnes excellit, brevi effecit ut quod Græce antea in quovis genere doctrinæ perreperat, id Latina lingua apte, distincte et ornate efferret ac scriberet. His studiis vehementer delectatus, nunquam tamen quiequam omisit quæ aut publice ex officio aut privatim agendum esset, ad omnia promptissimum ingenium, dexterrimam mentem circumferens, ut nil a bono patrefamilias et ab optimo principe differret. Hac tamen insigni virtute et magnitudine animi permotus Nicolaus V, in locum demortui Eugenii pontifex maximus susceptus, Bessarionem ad res agendas aptissimum et ad omnia mala præcavenda vigilantissimum Bononiensibus jam pridem intestino bello laborantibus legatum cum summa auctoritate præficit. Is eo proficisces effusa obviam urbana multitudo, non aliter ab omnibus inspicitur ac sidus benignum et salutare a periclitantibus nautis et peno naufragis inspicit ac consultari solet. Quanquam hominis hujus, Quirites, major sit laus quam sideris: illud enim duas tresve et eo amplius naves benigno intuitu conservat, hic tantam civitatem, præclaram quondam populi Romani coloniam, hominum ad arma et litteras altricem, oculis omnia circumspiciens, mente prævidens ac disponens, lingua ammonens deterrensque, manu insanabile vulnus et contagiosum abscindens, ab interitu et prope ab inferis revocavit.

Notæ sunt civitatis clades plus quam civiles, dum factio Bentivola et Cenedula de principatu contendit; alentibus seditionem hinc Philippo vicecomite, hinc Venotis, hinc principa Ferrariense, instantibus etiam duabus militaribus factionibus, Brachiana et Sfortiana, quæ dominatum appetentes, hanc civitatem veluti arcem Italiæ occupare armis ac fraude persæpe conati sunt. His enim ac tantorum malorum auctoribus ad id sævitæ ventum est, ut eodem die et Annibal Bentivolus et Baptista Cenedulus cum multis utriusque factionis tota urbe tumultuante uno impetu cederentur, nullo non crudelitatis genere adhibito; et ne ulla quies calamitosis daretur, supervenere sæpius externi hostes urbem oppugnaturi, nisi Bessarionis sapientia, elves ad concordiam revocans, externum hostem rabidum et voracem a visceribus civium Bononiensium propulset. Respirante deinde paulatim (tantum mali inerat!) ab externa vi intestinoque malo civitate, totum sese vir optimus ad componendos civium mores, licentia bellica corruptos et labefactatos, vertit; quem certe hac in re nihil æque juvit quam ejus religio, pietas, justitia, constantia, abstinentia, gravitas comitate condita. Hac enim ratione sine ulla vi quorundam hominum arrogantiam repressit, libidines extinxit, cupiditates refrenavit, cum fieri hand gravate consueverit ut eos mores imbibant homines quos in

principe tanquam in speculo totius civitatis viderint. Hunc enim omnes non privatas commoditates querentem, sed publicas, non otio, sed negotio deditum, non somno, sed vigiliis, ita cum admiratione intuebantur ut beatos se demum fore arbitrarentur si aliqua ex parte Bessarionis integritatem attigissent. Ad hujus itaque mores sese effingentes, ex calamitosa felicem brevi civitatem reddidere. Sublatis enim seditionibus, extinctis incendiis, furtis, rapinis homicidiisque repressis, perfacile fuit viro huic gravissimo, adhibita facilitate in audiendo, lenitate in dicendo, diligentia in satisfaciendo, populum Bononiensem ad bonam frugem revocare. Quem enim videbant justissimum, quem modestissimum, hunc tanquam de caelo missum ea praesertim tempestate venerabantur, colebant et observabant. Huic tantae auctoritati magnum additamentum doctrina ejus singularis erat, qua perbeatas fieri posse respublicas Plato, ingenii ac sapientiae facile princeps, existimavit. Doctrina enim, potestati adjuncta, vel vitiosissimam quamque naturam mutare posset, nequam bonam ad bene de omnibus promovendum impellere. Haec enim facit ut provinciarum praesides et urbium non solum se faciles praebent in cognoscendis causis, hominibus audiendis admittendisque, majorum exemplo quorum res gestas legerint, verum etiam eosdem admonet ut cum ipsi sint optimi, suorum cupiditates refrenent, petulantiam reprimant, avaritiam coerceant; quod quidem Bessarion maxime observavit toto quinquennio quo Bononiensi urbi praesuit, ne suorum licentia et cupiditas, quod persaepe multis accidit, tantae sapientiae et integritatis laudem commacularet. Composito hunc in modum civitatis statu, quo jam Bononia xx anno feliciter vixit, et nititur gymnasium vetustissimum, negligentia et seditionibus civium pene intermissum et collapsum, non modo aedificiis, verum etiam institutis et melioribus salariis instaurare ac restituit, conductis, quamvis grandi pretio, liberalium disciplinarum doctoribus. Excitabat adolescentes ad studia bonarum artium, proposita praemii atque honoris spe: multos ob inopiam a studiis defecturos liberalitate et munificentia sua juvit et instituto continuit. Quid plura de amplitudine hujus optimi Patris dicam, Quirites? Quam iuste, quam prudenter, quam elementer coloniam vestram Bononiensem gubernaverit, erexerit, in pace retinuerit, ex hoc deprehendi potest quod postea more majorum Bononiensium patronus apud pontifices semper est habitus. Illius enim legati huc venientes hunc hominem ante omnes adeunt, saluant, consulunt, consultum comitantur, reducant, quod est maximae integritatis et continentiae signum.

At Bessarion, mortuo Nicolao V, cum in locum ejus suffici alterum pontificem necesse esset, Romam veniens, lacrymantibus Bononiensibus quasi a patre destitutis, conclave ingressus, quorundam Patrum, et optimorum, suffragio pontifex designa-

tur. Quantum vero adsit maximis imperii provinciis et civitatibus livor atque invidia, comprehendi certe hoc loco potest. Quidam enim statim suborti sunt leves et voluptuosi qui, Bessarionis integritatem et modestiam veriti, dicerent suffragia vitio inita denuo repetenda esse. Non obstitit vir optimus quominus id fieret, existimans, quod verum est, pontificatum sua persona plus indigere quam se pontificatu ad integram gloriam, qua profecto carere jam non potest. Eo enim existimationis et famae vir amplissimus devenit, ut nulla ei ulterius dignitas ad veram felicitatem sit requirenda. Dolere nostram vicem et totius reipublicae Christianae, non ejus, debemus quod tali caruimus principe, et hac potissimum tempestate qua, praeter externum hostem qui cervicibus nostris armatus continuo inminet, avaritia, libido, ignorantia, Dei atque honorum hominum contemptus, intestina et gravissima mala nos urgent, opprimunt, enecant, nemine juvante. Hoc pontifice indigebat religio Christiana, lacerata non minus a vitis nostrorum quam ab externo hoste, ut aliquando respiraret; hunc pontificem mores nostri requirebant omni ex parte labefactati; hujus pontificis opera indigebant bonarum artium studiosi et in quavis facultate industrii, qui nunc tanquam profani contemnuntur, rejiciuntur et eliminantur. Non destitit tamen Bessarion Callistum monere et hortari ut, interposita auctoritate pontificatus, saevientem hostem a cervicibus Christianorum propulsaret. Ad hoc quoque bellum adhortatus est Alphonsus, Aragoniae regem, dum a balneis Puteolanis, quae adferat valetudinis causa, Neapolim proficiscitur. Ad Cryptam Neapolitanam rex magno comitatu honoris causa Bessarioni sit obvius, eumque, nullo non comitatus et beneficentiae genere adhibito, in urbem ducit. Acceptum laute et magnifice, abeuntemque eodem semper et veneratus et prosecutus est vultu.

Mortuo deinde Callisto, Pius II in ejus locum successus, conventum Mantuanum, adhortante Bessarione, Christianis omnibus ad certam diem decrevit, quo omnium principum et populorum consensu bellum Turcis indiceretur. Convenere eo principes multi aut legati regum aut principum, quos Bessarion post Pium pontificem ad tantum et tam necessarium bellum eleganti oratione, quam in manibus habemus, adhortatus est. At vero cum huic tanto apparatus Germanorum principum inter se bella obstarent, eo mittere Pius Bessarionem virum gravissimum legatum instituit, qui, rebus in Germania compositis, imperatorem Fridericum ac reliquos principes ad bellum Turcis indictum adhortaretur. Vadit vir optimus, licet valetudinarius et hieme instante, quo Pius imperat. Venetias, Pado anno primum delatus, ducem ac senatum ad suscipiendum tantum bellum adhortatus, in Germaniam honesto magis quam lauto et eleganti comitatu flectit iter. Saeviebat tum hiems, Februario mense, in Germania potissimum, quae regio frigidissima est.

Vexatus itaque cum ventis, tum in hibernis, tum nivibus prope continuis, nullum diem intermisit quo ulterius non proficisceretur; et cum stare pedibus equi præ glacie vix possent, vehicula Germanorum, quod *traham* vocamus, non rectus, sed tractus est. Tandem vero, post labores prope infinitos, Norimbergam venit, obviam prodeunte honoratissimo quoque eive, prodeuntibus episcopis et toto clero. Urbem ingressus, litteris statim ac nuntiis principes Germaniæ ad se vocat, populam quoque Norimbergensem ut idem faciat longa ac gravi oratione adhortatur; id velle Deum Opt. Max., id Pium pontificem, id res Christiani populi afflictas prope ac profligatas. Supervenere autem non ita multo post, auctoritate sedis apostolicæ et tanti viri fama permoti principes nulli vel principum oratores; hos enim, in conventu audita controversarum causa, ad pacem et concordiam multis ac maximis rationibus revocare sæpenumero conatus est. Quid non cogitavit, quid non egit, quid non dixit Bessarion, Quirites, quo pacem inter dissidentes componeret? Aderant principes multi, aderat cardinalis Augustensis, aderant episcopi quidam, aderat Albertus, Brandiburgensis marchio, aderant legati Bajoriæ ducis. Hos duos principes inter se maxime dissidentes odio prope ingento, et monere et rogare et obsecrare vir optimus non desinebat, copiosa et gravi oratione de pace habita, quem paulo ante cum admiratione legimus, ut, depositis simultatibus et odibus, de bello Turcis inferendo una cum pontifice et imperatore cogitarent. Ecce dum in consultatione essent, litteræ ei a legato Pannoniæ, S. Angeli cardinali, redduntur quibus sit certior pugnatum cum Turcis esse, et Pannonios gravi proelio superatos cossisse, periculumque latere ne hostes, victoria elati, longo ac late omnia occupent, vastent et diripiant. Tum Bessarion lacrymabundus ac vicem Christianæ republice gemens, breviter clades omnes nostris illatas commemorat, imminens periculum ostendit, pacem et concordiam proponit, quo liberius et tutius conjunctis armis et copiis ire in hostem ferocem et recentis victoria exultantem liceat. Cum autem Norimbergæ nil fieri videretur, quod eo propter distantiam proficisci Rhenani principes gravarentur, maxime vero palatinus comes, transferrere conventum Wormatiam legatus instituit, ne quicquam intentum relinqueret quod ad sedandas lites pertineret. Ventum est tandem post multa et gravissima pericula Wormatiam; neque enim peragrarum Germaniam sine præsidio militari licet, quod apud eos (tantum valet consuetudo!) rapinæ et latrocinia quodammodo concessa videntur. Susceptus benigne a Wormacensibus Bessarion legatos tum Imperatoris, tum aliorum principum ad se vocat, quod sit agendum proponit. Disceptatur, nec semel tantum, sed iterum ac tertio. Mittit episcopos viros gravissimos et optimos quos secum habebat ad vicinos principes,

ne quid occulteretur quod ad concordiam faceret. Ubi autem nihil fieri tanta sollicitudine videretur, monendo, rogando obsecrandoque, Viennam proficisci ad imperatorem instituit, omnes adhortatus ut eo se prope conferrent, arbitratus Cæsaris presentia et auctoritate rem optatam ex sententia consilii posse. Magnis quidem atque asperis itineribus eo tandem ventum est. Fit obviam Bessarioni Imperator ad mille passus, cuiusque nullo non adhibito honoris genere in urbem ducit. Data est tantummodo dies quieti; postera vero cum legatus ad imperatorem, contra imperator vel legatum proficisci honoris causa contenderet, pervicit Imperator ad Bessarionem pergens, quatenus et de pace componenda inter Germaniæ principes et de bello Turcis inferendo longissimus et gravissimus sermo est habitus. Cum itaque principes et legati maborum venissent, de eademque re quam sapientissime omni conatu frustra tractatum esset, propositio ipsius provincie emolumento et honore, redire tandem in Italiam locum felicissimum (1) legatus instituit, ne frustra et tempus et corpus valetudinarium frigidibus et labore itinerum ac tadio animi consumeret. Inter externas gentes, Græcis et Latinis natura infestas, periclitatum est sæpius dum temulentis et armatis non solum in agris, sed in urbibus grassantur; Viennæ autem potissimum, ubi gymnastici quavis licentia et petulantia utuntur. Reddi tandem post biennium Bessarion vester, Quirites, ut quem absentem Roma desiderabat, cupiebat et vobis optabat, presentem denique introeretur, admiraretur venerareturque ut Ecclesie Romanæ illum columen et patrie vestre parentem. Non desistit tamen vir optimus et sapientissimus Pium pontificem hortari ut piissimum bellum jam ante contra impios decretum amplecteretur. Hanc ob rem cum Pius Aneonem, unde moturus erat in hostem, proficisci instituisset, ibique classem undique venturam a Christianis expectaret, Bessarionem ad Venetos prope contendit sedis apostolicæ legatus; cuius auctoritas tantum valuit ut ducom et senatum ad id bellum impulerit. Paratæ triremes a Venetis sunt, dux clasum proficiscitur, navigat Aneonem, eo Bessarionem cum triremi sua impensa structa et armata contendit.

At vero in tanto apparatu Pio pontifice mortuo, cum omnes passim dilaberentur, ipse quoque Romanam ad incedenda pro novo pontifice suffragia revertitur; quo creato, cum omnia ad otium spectarent, ingenio suo et doctrina fretus, quicquid otii a rebus publicis dabatur, totum id ad scribendum contulit homo omnium solertissimus. Cum prodesse coram amicis aut periclitantibus non posset, eas litteris pietatis et humanitatis plenis admonuit, erudit, deterruit, ad officium, si qua in eo deliquerunt, revocavit. Harum existat numerus prope infinitus tum Græce, tum Latine scriptarum. Quas scripsit

(1) Verba *locum felicissimum* non habet Bzovius. Glossema forsitan.

duorum locorum laudationes et patriæ Trapezundus (*sic*) et Isthmi, adeo eleganter et absolute, ut provinciae ipsæ et benignitate cœli et ubertate et frugum omnium, et portuositate littorum atque hominum ingeniosorum et fortissimorum copia, cuius provinciae conferri posse viderentur. Non dico quam docte, quam memoriter horum locorum res publicas et quidquid in his tum bello, tum pace gestum sit, commemoret, describat, notet, id quidem adeo ingeniose et accurate, ut res ipsæ non descriptæ, sed ab eodem institutæ et gestæ videantur. In consolationibus tribus quas ad imperatorem Constantinopolitanum in morte uxoris habuit, ad constantiam et fortitudinem hominem ipsum pluribus rationibus revocat, verbis gravissimis et sententiis ostendens nil novi ejus majestati accidisse cum mors omnibus sit non dico commune malum, sed receptaculum a malis, si bene ac constanter vitam duxerimus quemadmodum reginam ipsam vixisse ostendit. Confutavit acerrime gravi et copiosa oratione eos qui pertinaciter nimis asseverant dictum illud Joannis de Petro, « Sic cum volo manere, quid ad te, » cum dicendum sit, « Si cum volo manere, quid ad te? » Hoc autem probat et doctissimorum hominum auctoritate et Græca littera qua Joannes Evangelium scripsit, et Latina locutione, a qua modus ille dicendi longe abhorret. Sed adeo copiose in adversarium surgit, Quirites, ut nullum prope erratum, aut vitio interpretum commissum, aut negligentia librariorum, aut incuria legentium in tota Scriptura sacra prætermittat. Aperit omnia, disputat, refellit, docet. Eodem dicendi et disputandi torrente Ephesini episcopi opinionem, asserentis, Spiritum sanctum a Patre tantum prodire, acerrime confutat. Sancti Bessarionis, unde ipse nomen accepit, patriæ parentis ac patroni, vitam diligenter ac copiose scripsit. Sancti Francisci ordinem, cujus patronus habetur, constanter ac sapienter tutatus est. Non est passus quempiam bene de genere humano meritum maledicentia post mortem lacerari. Unde acerrime in calumniatorem Platonis insurgit eo volumine et quidem divino quod nuper magna cum vestra expectatione edidit. Quam gravis sit in laudando, acerbus in vituperando, in sententiis argutus, in disserendo subtilis, in confutando acer, ex hoc libro comprehendi potest, in quo rerum omnium, divinarum et humanarum, scientia tanquam in sacrario reposita videtur. Hinc est certe quod hauriant theologî, philosophi, mathematici, oratores, dialectici et quodvis genus hominum civilium ac studiosorum. Nullam sectam philosophorum prætermittit quam non notet: quid quisque dixerit, quod probari improbarive posset ostendit: ut Pythagoreorum nimiam pietatem, Cynicorum rusticitatem, Stoicorum austeritatem carpit, ita Peripateticorum et veterum Academicorum mediocritatem laudat; extollit Aristotelem, Platonem philo-

sophorum principem facit, quocum plura Christianis ostendit convenire quam cum aliquo philosophorum; neque id quidem theologorum nostrorum auctoritate tantummodo probat, verum etiam syllogismo et rationibus, quibus adversarium ita circumagat et opprimit ut neque quo se recipiat calumniator divini Platonis habeat, neque quid respondeat, obrutus argumentis, satis inveniat. Hunc siquidem homuncionem vir amplissimus ita interdum deridet, servata gravitate dignitatis, ut fateri cogat se non modo intellexisse Platonis mentem, quem hic novus Carneades imperitiæ, turpitudinis, inconstantiae arguit, sed ne linguæ quidem Græcæ proprietatem tenuisse, cum ipse Græcus sit et Platonis leges non Latinas facere, sed depravare conatus, philosophi sententias evorterit et obscuriores reddiderit. Quanta fuerit hujus audacia, Quirites, advertite, quæso. Hic enim ac si in quavis scientia, doctrina et antiquitate solus doctor gentium haberetur et solus peragrasset orbem terrarum discendi causa quidquid ubique arcanum et reconditum est, ut Platonem et Pythagoram fecisse intelleximus, solus in publicis Europæ gymnasiis Gorgiæ Leontini et Archelai morem a Socrate derisum usurpasset, quæstionem scilicet in conventu et corona hominum poscendi et jubere dicere, quæ de re quisque vellet, audire, non eo temeritatis progredi certe debuisset (1) ut doctissimum Aristotelem cum divino Platone, discipulum acutum cum amplissimo præceptore conferret ac committeret. Hujus tamen audacia nil nobis obstat, Quirites, imo vehementer proficit; et si cui licet optare ut aliquis peccet, id certe nobis adeo precibus exposcendum fuit. Hac enim indignatione concitatus Bessarion, omnem omnium philosophorum qui unquam fuere sententiam explicat, et quod maxime optandum erat, doctrinam et mentem Platonis, a nemine fere juniorum cognitam, explicat et aperit, ut perfacile appareat, omnes sectas quæ sanum aliquid sapere videntur, ab ipso Platone tanquam perenni et uberrimo fonte manare.

His rebus, quæ gravissimæ sunt et totum hominem prope requirunt, intentus pro tempore Bessarion, nil tamen unquam omisit quod ad officium cardinalatus pertineret. Rem divinam et domi et foris nunquam intermittit: senatum frequentat, in quo secundus a pontifice habetur. Sententiam in consultationibus graviter et constanter e republica Christiana tuctur; clientibus et familiaribus apud pontificem patrocinium suum præstat; circumventos malorum fallacis adjuvat; bonos et doctos ad meliorem fortunam et honestiorem dignitatis gradum commendationibus suis gravissimis ac propriis facultatibus interdum erigit, familiam domi ubi in utraque lingua eruditissimam et in quavis facultate doctissimam. Vestri illi majores, Quirites, viros doctissimos in contubernium suum recipiebant discendi et philosophandi causa, ut Scipio Africanus,

(1) Hic enim debuisset om. Bzovius.

Eunium poetam, Panetium philosophum, Polybium historicum; Lucullum, Catones et Hortensii Arebiam poetam; Cicerones Cratippum philosophum; Cn. Pompeius Lentæum libertum; Augustus Cæsar, Apollonium Pergamenum. Multos qui id fecere non de Romanis tantum, sed etiam de externis commemorare possem. Hæc tamen sit Bessarionis præcipua laus quod suis non religione tantum et moribus ad bene vivendum instituit, verum etiam litteratura, eruditione, doctrina ita imbuat, ubi a negotiis publicis vacat, ut idem, quemadmodum quotidie cernimus, multi et quidem docti tanquam ex equo Trojano (at de Isocrate aut Cicero) continue prodeant, ac plures prope quam ex reliqua Romana curia. Quid deest Nicolao Perotto, archiepiscopo Sipontino, quod ad mores et doctrinam faciat? Gravis pro dignitate, comis et humanus, scribit ac dicit eleganter et copiose; sed qui Græca Latina faceret nunc adhuc ætate nostra inventus est. Quanta sit Theodori Gaze, viri optimi, doctrina et eruditio, tum Græca tum Latina, ex hoc vel maxime deprehendi potest quod omnes bonarum artium studiosi de aliqua re ambigentes hunc adeunt ex tota civitate ut oraculum totius eruditionis ac discipline. Ille, etsi Græcus sit, ita Latine scribit, ut nullam hospitis speciem præ se ferat. Non est omitendus Joannes Gattus, theologus philosophusque insignis; non Valerius Viterbiensis, eruditione cum quovis optimo ætatis nostræ medico conferendus; non Andronicus, Græca et Latina lingua apprime eruditus. Sunt et in ejus centubernio qui pontificium ac civile Jus quique mathematica optime tenent. Subsequuntur et juvenes quidam qui validiores facti, tanquam generosi pulli et ex optima prole sumpti, non tubam aut campanam reformidabunt. Hi fructus oboriuntur undique ad libertatem non unius civitatis, sed totius provincie, Bessarionis opera et impensa, qui non una in re tantum liberalissimas manus, sed in pluribus circumfert. Miserratus Græcorum calamitatem, multa nummum millia aureorum pro redimendis captivis expendit;

puellas multas inopia parentum marito carentes ac proprio dote facta nuptus collocat. Inopes et valedudinarios continuo juvat; vestes sacras aut instituta aut collapsas vetustate resicit, quod indicat templum apostolorum in Urbe, ubi sacellum sibi condidit, et secessus Cryptæ Ferratæ beatæ Virgini dicatæ. Domum quoque sibi paravit ita dignitati et facultatibus congruentem, ut nequo melius quisquam neque modestius in Urbe habitet. Accedentes et quidem frequenter libenter admittit; audit et quod fieri ab eo amicorum causa potest, doctorum præsertim quorum patronus est, id se libenter facturum repromittit. Illis vero de suo interdum donat, quantum ei per domesticas impensas licet. Bibliothecam Græcam, triginta millibus nummorum aureorum emptam Venetiis extruxit, ne omnino litteratura Græca desiceret. Vidit enim eam urbem propter vicinitatem et navigationem Græcis a barbaris vexatis esse percommodam. Ornabit et hanc vestram civitatem Latina suppellectile, si ei aliquandiu vivere liceat.

Hanc itaque hominem, Quirites, qui ob suam singularem sapientiam, constantiam, fidem, pietatem, fortitudinem, humanitatem, gratiam, eruditionem, doctrinam facit quominus Socrates, Platon, Aristoteles, Græcos, Numas, Yarrones, Brutos, Sulpitios, Catones vestros desideretis, hunc, inquam, omnium hominum bene de optimo quoque et industriæ meritum, colite, observate ac frequentibus laudibus celebrate. Hac ratione (tanta est auctoritas vestra) et bonorum ingenia ad virtutem excitabitis, proposita gloria optima ad excitandos homines calcaria; et malos a vitio deterrebitis, cum a vobis posthaberi aut notari flagitiosos dedecoris ac turpitudinis nota videbant. Ego vero maximas vobis gratias ago quod me audire quovis modo loquentem volueritis; majores tamen habiturus si vos quoque Bessarionem, Patrem amplissimum, quovis proconulo dignum, laudibus vestris que gravissimæ sunt, celebraveritis.

BESSARIONIS

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIAE CARDINALIS

ACTA SELECTA

QUÆ AD EJUS LEGATIONEM IN URBE BONONIA EXARCHATU RAVENNÆ,
ET ROMANDIOLÆ PROVINCIA PERTINENT,

Ex ms. codice Vaticano deprompta (a).

I.

Bessarion, miseratione divina episcopus Tusculanus, S. R. Ecclesie cardinalis, in civitate Bononiae exarchatuque Ravennate et Romandiolæ provincia apostolicæ sedis legatus de latere, dilecto filio archipresbytero ecclesie collegiatæ sancti Damiani Saxenatensis diocesis salutem in Domino sempiternam.

Ex injuncto nobis legationis munere, prout decens et congruum est, ad ea libenter intendimus per quæ inopiæ ecclesiarum, præsertim cathedralium, illarumque antistitum necessitatibus de subventionis auxilio provideatur opportuno, ut onera, ipsis ad eorum statum decenter tenendum incumbentia, facilius supportare valeant. Sane pro parte reverendi in Christo Patris domini Mariani episcopi Saxenatensis petitio nuper nobis oblata continebat, quod ejus Ecclesia Saxenatensis, cui præesse dignoscitur, fuerit et sit in annuis redditibus ita tenuis et exilis, quod ipse minime valeat secundum condecencia status sui se et sibi servientes commode sustentare. Cumque in diocesi ejus sit ecclesia, seu plebs ruralis nuncupata S. Mariæ Romagnani, habitu tamen, et non actu curata, in nemoribus et locis sylvestribus constituta, ad præsens vacans per obitum olim Sempliciani dudum canonici Saxenatensis, seu per obitum Sanctis olim etiam dictæ ecclesie Saxenatensis canonici ultimorum rectorum dictæ ecclesie, seu plebis : idcirco ex speciali gratia de subventionis auxilio succurrere eidem vellemus ac plebem præfata episcopali dictæ Ecclesie Saxenatensi perpetuo unire, et incorporare dignaremur. Nos ergo, qui indefessis studiis votis favemus supplicium, piis præsertim justis atque honestis, prædictam plebem S. Mariæ, cujus fructus XV libras auri de camera secundum communem æstimationem valorem annum non excedunt, ut idem episcopus asserit, et sic ut præmittitur vacantem, sive alio quovis modo aut ex alterius cujuscunque persona vacare dicatur,

etiamsi tanto tempore vacaverit, quod ejus collatio seu provisio juxta Lateranensis statuta concilii sit ad sedem apostolicam legitime devoluta, etiamsi per constitutionem quæ incipit *Exsecrabilium*, vacaret, et inter aliquos his, cujus statum hic pro expresso haberi volumus, pendeat indecisa, cum omnibus juribus et pertinentiis suis, episcopali dictæ ecclesie Saxenatensi auctoritate legationis et omni alia auctoritate, qua fungimur, perpetuo unimus, annectimus et incorporamus, decernentes, ut præfato episcopo ejusque successoribus liceat præfata ecclesiam Sanctæ Mariæ cum dicta Ecclesia Saxenatensi perpetuis temporibus licite et libere retinere, fructusque et redditus omnes, et singulos cum integritate percipere constitutionibus synodalibus dictæ Ecclesie Saxenatensis, nec non provincialibus, seu ad canonicos et capitulum dictæ Ecclesie Saxenatensis provisio, seu præsentatio rectoris pertineat, cæterisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque, quibus omnibus proprio motu et ex certa scientia derogamus; decernentes ex nunc irritum et inane, si secus super his a quocunque scienter, vel ignoranter contigerit attemptari. Quocirca discretionis tue auctoritate præfata tenore præsentium committimus et mandamus, quatenus per te vel alium seu alios eundem episcopum vel procuratorem suum ejus nomine recipientem in corporalem possessionem dictæ Ecclesie Sanctæ Mariæ, ac jurium et pertinentiarum ejusdem inducas, et auctoritate nostra inductum defendas, amoto exinde quolibet illicite detentore, facias dictum episcopum vel ejus procuratorem ad eandem ecclesiam admitti prout est moris, sibi que, vel ejus procuratori de fructibus, redditibus et proventibus, juribus et obventionibus universis integre responderi, contradictores per censuram ecclesiasticam et alia juris remedia composcendo.

Datum Bononiæ vi Januarii 1453.

(a) Supra (col. XIX) mentio fit de Bessarionis legatione Bononiensi. Acta quæ ad hanc legationem spectant edidit Lazzaroni Venellis 1744, apud Tommasum Bettinelli, in libro inscripto : *Miscellanea di varie operette* tom. VIII. Ea hic addimus, ut potuimus (at non ubique potuimus), emendata. Edit.

II.

Bessarion, miseratione divina sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis, episcopus Tusculanus, apostolicæ sedis legatus de latere in civitate Bononiæ, exarchatu Ravennæ et Romandiolæ provincia in spiritualibus et temporalibus generalis vicarius, reverendo in Christo Patri Domino episcopo Regni, et dilectis in Christo filiis capitulo ejusdem ecclesiæ salutem in Domino, etc.

Cum a nobis petitur quod honestati convenit et ad honorem ecclesiarum præsertim cathedralium cedit, animo nos deest libenti concedere, et potentium desiderii præsidium impertiri. Cum itaque, silenti petitionis vestræ nobis oblata series continebat, vos præfatus dominus episcopus Regni, una cum vestris canonicis pro honore dictæ Ecclesiæ ad imitationem aliarum ecclesiarum cathedralium duxeritis statuendum quod quilibet dictæ ecclesiæ canonicus almutia debeat uti in ecclesia prælibata saltem diebus festivis et solemnibus in officis, et etiam Mansionarii prædictæ ecclesiæ more mansionariorum aliarum ecclesiarum cathedralium subjecta pœna in hujusmodi constitutione contenta, et successive per aliam modo simili constitutionem celebratam inhibueritis, et expresse mandaveritis ne quis alius canonicus cujusvis alterius ecclesiæ collegiatae in civitate, vel diœcesi Regni constitutæ uti debeat, possit, vel præsumat aliquibus, vel aliqua almutia, vel almutiis simili vel similibus, dissimili vel dissimilibus sub pœna excommunicationis et beneficiorum privationis, prout in dictis constitutionibus quas hic pro expressis haberi volumus, latius continetur. Quare pro parte vestra et capitulo præfati nobis supplicatum fuit, quatenus pro validiori subsistentia constitutionibus prædictis, ac omnibus et singulis contentis in dictis constitutionibus nostræ confirmationis robur adjicere dignaremur, omnem supplendo defectum, si quis forsan intervenerit in eisdem. Nos ergo vestris et capitulo prædicti in hac parte supplicationibus, quantum cum Deo possumus, annuentes, constitutiones prædictas, quarum tenorem hic pro expresso haberi volumus, omniaque alia et singula per vos, ut præfertur, facta et ordinata rata habentes et grata, illa auctoritate apostolica nostræ legationis omnique alia auctoritate, qua fungimur confirmamus, approbamus et præsentis scripti patrocinio communimus supplendo omnes defectus, si qui intervenerint in præmissis, illaque decernimus perpetuis futuris temporibus inviolabiliter observari, non obstantibus quibuscunque constitutionibus, statutis et consuetudinibus et aliis in contrarium facientibus.

Datum Bononiæ, die vi Decembris 1452.

III.

Bessarion, etc., venerabili viro Sylvestro Quirino de Venetiis, decretorum doctori, reverendissimi domini archiepiscopi Ravennatis vicario, salutem et sinceram in Domino charitatem.

Sedis apostolicæ providentiæ circumspicienda nonnunquam rigorem juris mansuetudine temperat, et quod sacrorum canonum prohibent instituta de gratia benignitatis indulget, prout personarum et temporum qualitate pensata id in Deo salubriter expedire cognoscit. Sane ex parte Bartholomæi de Stregonibus et Mariæ Gasparis de Manuslis de Russia mulieris conjugum nobis oblata petitio continebat, quod ipsi diu ignorantes, aliquod impedimentum inter eos existere quominus possent ad invicem matrimonialiter copulari, matrimonium inter se per verba de præsentibus clandestine contraxerunt, carnalis copula inter eos nondum subsecuta; postmodum vero ad eorum perveit notitiam quod quarto consanguinitatis gradu invicem sunt conjuncti, propter quod in hujusmodi matrimonio remanere non possunt, apostolica super hoc non obtenta dispensatione. Et sicut eadem petitio subungebat si inter Bartholomæum et Mariam præfatos divortium fieret, dissensiones, damna et scandala inter ipsos, eorumque consanguineos et amicos exinde verosimiliter exoriri possent. Quare pro parte Bartholomæi et Mariæ nobis fuit humilliter supplicatum ut ipsis et eorum cuilibet super hoc de absolutionis beneficio a generali excommunicationis sententia, quam propter contractum clandestinum matrimonium hujusmodi quomodolibet incurrerunt, et opportuna dispensationis gratia providere de benignitate nostra dignaremur. Nos itaque ipsorum Bartholomæi et Mariæ in hac parte supplicationibus inclinati, eorumque animarum saluti providere et hujusmodi dissensionibus ac scandalis, quantum cum Deo possumus, obviare volentes, R. V. de qua in his et aliis plenam in Domino fiduciam obtinemus auctoritate apostolica nobis concessa, qua fungimur in hac parte, per hæc scripta committimus, et mandamus, quatenus eosdem Bartholomæum et Mariam atque eorum quemlibet, si hæc humilliter petierint, ab hujusmodi excommunicationis sententia, auctoritate apostolica præfata absolvatis in forma Ecclesiæ consuetæ, injunctis inde eorum cuilibet pro modo culpæ pœnitentia salutari et aliis, quæ de jure fuerint injungenda. Demum si ita ost, et dicta Maria propter hoc raptâ non fuerit, cum eisdem Bartholomæo et Maria ut impedimento quarti consanguinitatis gradus hujusmodi non obstante, in dicto sic inter eos contracto matrimonio remanere et ad illius solemnizationem juxta sanctæ matris Ecclesiæ institutionem et morem patriæ, procedere libere et licite possint, et valeant auctoritate apostolica prædicta dispensari prolem ex matrimonio suscipiendam hujusmodi legitimam decernendo. *In quorum, etc.*

Datum Bononiæ, 22 Maii 1453.

IV.

Bessarion, miseratione divina episcopus Tusculanus, S. R. E. cardinalis, Nicænus vulgariter nuncupatus, in civitate Bononiæ exarchatus Ravennatis et Romandiolæ provincia sedis apostolicæ legatus

de latere, dilecto filio Joanni Anthoni, clerico Parmensi, habitatori Castri Crepalcorii, salutem etsinceram in Domino charitatem.

Vitæ et morum honestas, alioque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fide digno commendaris testimonio, nos inducunt, ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Cum itaque sicuti petitionis tuæ nobis oblatae series continebat, venerabilis vir dominus Joannes Senensis decretorum doctor, reverendi patris domini Geroni Mariæ Estensis commendatarii monasterii Sancti Silvestri de Mantua Mutinensis diocesis in dicto monasterio generalis vicarius, vacante clericatu, seu clericus beneficio instituto in Ecclesia seu plebe Sanctæ Mariæ de Brennuccio de Crepalcorio subjecta monasterio prædicto Sancti Silvestri Cumoleni, clericatum tibi Joanni præfato contulerit, et de eo providerit: quare pro parte tua nobis fuit supplicatum, ut dictum clericatum de novo tibi conferre et de eo providere vellemus. Nos itaque tuis supplicationibus inclinati, collationem et provisionem prædictas auctoritate nostræ legationis approbantes, eundem clericatum cum omnibus juribus et pertinentiis suis tibi de novo conferimus, et de illo etiam providemus, nisi de illo tempore datæ præsentium sit alteri jus quæsitum, curam, regimen et administrationem ipsius tam in temporalibus, quam in spiritualibus tibi plenarie committendo; mandantes omnibus et singulis colonis, laboratoribus et aliis terras et possessiones dicti clericatus tenentibus quos tibi de ejusdem fructibus, redditibus et proventus integre et libere respondeant et ut litteræ nostræ debitum sortiantur effectum, committimus et mandamus omnibus et singulis ecclesiasticis don-taxat personis sub nostra legatione degentibus, ad quos præsentis nostræ litteræ pervenerint, et eorundem vigore fuerint requisiti singulariter vel in solidum; quatenus te inducant in realem atque corporalem possessionem dicti clericatus et inductum protegant atque defendant, amoto exinde quolibet illicito detentore, contradictores quoslibet atque rebelles per censuram ecclesiasticam compescendo.

Datum Bononiæ, die 18 Aprilis 1430, Indictione 13, pontificatus D. Nicolai anno 4.

V.

Bessarion, etc. dilecto nobis Pasino Melmi de Malchiavelis salutem in eo, in quo est vera salus.

Exhibita siquidem nobis pro tui parte supplicatio continebat: quod cum de anno 1430 per D. L. cardinalem de Comite tu supplicaveris et alii nobiles de Malchiavelis gratiose exauditi obtinueritis decretum, quod dicti nobiles, qui erant numero 7 capita familiarum nullo modo teneantur contribuere ad onera realia personalia vel juxta cum hominibus Roncastaldi, sed intelligerentur esse segregati ab hominibus Roncastaldi, dummodo solverent singulo mense Camere communis Bononiensis libras decem et septem, solidos decem Bonon. videlicet libras 11

solidos decem pro quolibet capite familias prout seriose patet in dicto decreto, petensque ut cum aliqui ex dictis 7 capitibus sive impotentia, aut malignitate recusent solvere partem sibi tangentem, inquietaris, atque compelleris persæpe ad solvendum partem talium sive recusantium. Quare dignaremur nostro speciali decreto secernere te supplicentem ab aliis hominibus de Malchiavelis, soluta parte tibi tangente. Nos autem qui assueto nostræ naturæ ordine supplicam precibus quam libenter annuimus, siquidem digna eorum intercessio vobis videatur, rem prædictam ad nostram notitiam examinandam commisimus prudenti viro Paschasio auditori nostro, qui sumpta informatione diligenti nobis retulit, quæ pro tui parte exposita fuerunt vera esse. Nos ergo precibus tuis morem gerentes, in iis quæ possumus, habita relatione prædicta, apostolica auctoritate, qua fungimur, decretum alias tibi et aliis de Malchiavelis indultum confirmamus ac de novo concedimus tibi Pasino modo, et in futurum ut solutis solidis quinquaginta Bonon. tibi tangentibus solvere pro parte tua nullo modo debeas sive possis gravari cum dictis de Malchiavelis per aliquem officialem communis Bononiensis; declarantes ut solutis dictis solidis quinquaginta cameræ Bononiensis, tu aut alius tuo nomine, vel tui imposterum descendentes ullo modo, aut ordine minime valeas molestari; mandantes thesaurario cameræ Bononiensis ac defensoribus haveris cameræ ac cæteris, ad quos pertinet: quatenus præsens nostrum decretum observent et faciant ab aliis inviolabiliter observari. In quorum fidem etc.

Datum etc. die prima Aprilis etc.

VI.

Bessarion, etc. discretis nobis in Christo Baltasari presbytero archipresbytero Imolensi, et Thomæ ac Christophoro, canonicis Imolensibus, etc. salutem.

Dignum arbitramur et congruum ut illis reddamur in exhibitione gratiæ liberales, quibus ad id præcipua virtutum merita laudabiliter suffragantur. Cum itaque, sicut accepimus, archipresbyteratus, seu plebs Sanctæ Mariæ de Salustria Imolensis diocesis cum cura vacet, et vacare noscatur ad præsens pro eo, quod Ludovicus Francisci presbyter Imolensis dudum archipresbyter, seu rector dictæ plebis aliud curatum seu incompatible ecclesiasticum existit beneficium pacifice assecutus; nos volentes dilectum nobis in Christo Emmanuelem quondam Anthonii Cremonen. fratrem ordinis prædicatorum et cappellanum magnifici domini Thadæi Imolæ, etc., de vitæ et morum honestate plurimum commendatum, horum intuitu favore prosequi gratioso, præfatum archipresbyteratum, seu plebem Sanctæ Mariæ de Salustria, sicut præmittitur, sive alio quovis modo, aut ex alterius cujuscunque parte vacantem; etiamsi per liberam resignationem dicti Ludovici, aut alterius cujuscunque

extra Romanam curiam coram notario et testibus sponte factam; et si tanto tempore vacaverit, quod ejus collatio seu provisio ad sedem apostolicam juxta Lateranensis statuta concilii aut alias quomodolibet legitime devoluta seu specialiter vel generaliter existat: et si super ea inter aliquos lis pendeat indecisa, ejus statum hic pro sufficienter expresso haberi volumus. Cujus fructus, redditus et proventus 40 florenorum auri de Camera secundum communem estimationem valorem annuum, ut dictus Emmanuel asserit, non excedant, cum omnibus juribus et pertinentiis suis eidem Emmanuelli, cum quo, ut asserit, apostolica auctoritate alias dispensatum existit, ut acceptare, recipere et retinere valeat, donec vixerit quodcumque beneficium curatum etiam si archipresbyteratus, seu prioratus, vel alia dignitas fuerit, apostolica et nostro legationis et omni auctoritate, qua fungimur, tenore presentium consecimus et de illo etiam sibi providemus, decernentes ex nunc irritum et inane, si secus super his scionter vel ignoranter contigerit attemptari. Non obstante quod de dicto archipresbyteratu, seu plebe per quemdam Nicolaum Joanni et canoniceum Imolensem tanquam vicarium capituli Imolensis, episcopi sede vacante fungentem auctoritate episcopalis sedis predictae provisum fuisse dicatur licet nulliter et de facto eisdem Nicolao Lippi de Ferris de Faventia et quod occasione praemissa idem Nicolaus praesentialiter detineat et occupet dictum archipresbyteratum seu plebem: nos enim volumus quod non obstante dicta provisione idem Emmanuel possit habere archipresbyteratum, seu plebem praedictam et ejus fructus et redditus cum integritate percipere valeat. Quocirca discretioni vestrae auctoritate praefata et tenore presentium committimus et mandamus quatenus per vos vel alium seu alios eundem Emmanuelem vel procuratorem suum ejus nomine recipientes in realem et corporalem possessionem archipresbyteratus, seu plebis praedictae sanctae Mariae de Salustria, ac jurium et pertinentiarum ejusdem inducatis, et auctoritate nostra inductum defendatis, amoto exinde quolibet illicite detentore, facientes dictum Emmanuelem, vel ejus procuratorem pro eo ad eandem plebem seu archipresbyteratum, ut est moris, admitti sibi que vel ejus procuratori de fructibus, redditibus et proventus, juribus et obventionibus universis responderi, contradictores quoslibet per censuram ecclesiasticam et alia juris remedia compescendo. In quorum fidem, etc.

Datum Bononiae, 25 Junii 1450, etc.

VII.

Bessarion, etc., venerabili Patri Blasio abbati S. M. in Cosmedin. alias Sancti Spiritus de Ravenna.

Digna reddimur ex injuncto nobis legationis officio attentione solliciti, ut in admittendis eorum votis benevolam impertiamur assensum qui monasteriorum, ecclesiarumque atque locorum quibus praesentibus

sunt, vacant incremento et pacifico statui. Sane pro parte tua petitio nobis oblata continebat quod ecclesia sancti Petri in Bresseda sine cura sita in territorio Ravennae, quae jamdiu est circumdata paludibus et funditus ruinata, ita quod non est memoria in contrarium, quod unquam fuerit alicujus fructus vel valoris, vacat ad praesens, et tam diu vacavit, quod si ejus collatio spectabat ad aliquem praebatum, modo est devoluta ad sedem apostolicam; quodque praefatum monasterium Sanctae Mariae in Cosmedin habet undique multa bona circum dictam ecclesiam, unde facile videtur, dictam ecclesiam fuisse subjectam dicto tuo monasterio licet ipsius monasterii jura pro majori parte sint deperdita, nec id liquido valeas demonstrare. Quare eadem petitio subjungebat ut dictam ecclesiam unire et incorporare dignaremur tuo monasterio. Nos ergo, qui indefessis studiis votis favemus justis, praedictam ecclesiam sancti Petri ut praemittitur vacantem in perpetuum unimus, etc. Mandantes vicario D. archiepiscopi Ravennatensis, et omnibus personis ecclesiasticis sub nostra legatione degentibus, quae harum vigore fuerint requisiti quatenus te inducant, etc.

Datum Bononiae, 20 Octobris 1450.

VIII.

Bessarion, etc. dilectis nobis in Christo communi, messariis et hominibus terrarum Succidae et Garnaglonis Alpium communitatis Bononiae salutem et sinceram dilectionis affectum.

Fides et devotio vestra quas ad Romanam Ecclesiam habetis et presentem statum civitatis Bononiae: calamitas insuper, quam ob varios pressuras et locorum ipsorum sterilitatem sustinetis, nos inducunt, ut vos amplectamur favoribus gratiosis. Dudum siquidem per bonae memoriae reverendum Patrem D. Fantinum Venetum pro sancta Romana Ecclesia gubernatorem civitatis praedictae decretum nobis comperimus fuisse concessum, et gratiose indultum tenoris et continentiae subsequents, videlicet: Fantinus protonotarius Venetus pro sanctissimo domino nostro D. Eugenio papa IV et sancta Romana Ecclesia Bonon. etc. gubernator, dilectis nobis in Christo communi Masario et hominibus terrae Succidae et Garnaglonis Alpium communitatis Bononiae salutem in eo, qui est vera salus. Diffuse satis de calamitate vestra fides nobis facta est per redditam supplicationem quam et communis nomine nobis exhibuistis: fuit enim casus ipse miserabilium facile qui misericordes sunt, ad misericordiam devinciens; non cum omnia insperata natura quaedam non facile tolerabilia sint, ipse imminens casus in vobis erga nostram fidem pietatem adduxit. Cum autem, sicut exposuistis, domicilia communesque habitationes vestrae omnes radicate lapsae sunt fluxu, et ruina montis, ubi residentia vestri communis sita erat, loca quae fertilia dicto casu sterilem surreperint conditionem, supplicatis humiliter, ut causam haberent homines minime deserent

di commune vestrum, quod imminuere dignaremur pro dimidio summam librarum quinquaginta duarum, solidorum tredecim, denariorum quatuor Bonon. quos singulo anno solvere pro rata salarii vicariorum Capugnani, ac quod saltem sal vobis et vestro communi necessarium daretur vobis a camera salium Bononiense pro libris tribus Bonon. ad rationem Corbis, sicut sit cæteris aliis comitatibus communitatis Bonon. propter eorum paupertatem. Nos autem etsi firmiter credamus damna et jaecturas vestras, tamen habere volumus in re ipsa omnem possibilem informationem; remque commisimus reverendo D. thesaurario et defensoribus haveris communis Bonon. ipsi enim informati firmaverunt nobis ea quæ in supplicatione per vos narrata sunt, vera esse, imminereque ad hæc pericula præter ipsa, quæ nunc ipse adhuc tendit ad decisionem: unde suadebant nobis, quod gratiam vobis faceremus: quod sal vobis daretur ratione corbis pro libris tribus Bonon. a camera, seu canipa salis nostra: et quod salarium communis vestri, videlicet librarum quinquaginta duarum, solidorum tredecim, denariorum quatuor, quod annuatim solvere teneantur pro salario vicariorum Capugnani; quod remitteremus, et imminueremus ad libras triginta duas solidos tredecim, denarios quatuor Bonon. quæ annuatim solvi per vos pro salario vicariorum teneantur. Residuum autem, videlicet libras 20 ne præjudicium fiat cameræ aut aliis communitatibus, solvant hoc modo, etc. Nam facta est alias constitutio per regimina civitatis Bononiæ et confirmata per quemdam reverendissimum cardinalem alias Bononiæ legatum, quod introitus Ducii molendinorum, qui pro rata contingente communitatibus Succidæ, Garnaglonis, et Capugnani ad rationem solidorum quatuor pro bucca personarum dictarum comitatum converterentur ad reparationem et ad reaptationem balnearum de Laporetta communitatis Bononiensis. Cum autem constitutio ipsa jam annis decem servata sit, reparationesque pro majore parte sint perfectæ, parumque restet ad suam perfectionem, suadebant, quod ex introitu prædicto Ducii molendinorum pro rata contingente dictis comitatibus qui per officiales deputatos colligitur causa dictæ reparationis, capiantur dictæ libras 20 pro completa solutione eorum, quæ solvere tenebantur pro salario vicarii vestri, residuum vero introitus deputetur ad solitam dictorum balnearum reparationem. Hoc enim suasis nobis propter damna vestra non mediocriter placuit: unde volentes in his, quæ possumus, vobis et vestræ calamitati subvenire, auctoritate apostolica qua fungimur gratiam vobis facimus, concedimus et illargimur secundum quod in relatione prædicta significatum est, quod sal videlicet vobis pro usu vestro exhibeatur a canipa salis Bonon. pro libris tribus Bonon. quatenus siquidem solvere tantum debeatis pro salario vicarii Capugnani annuatim libras prædictas triginta

duas, solidos tredecim, denarios quatuor Bononienses: aliæ vero 20 libræ tantum solvantur de introitu deputato pro balnearum reparatione per eum, vel eos, qui ad similem exactionem deputati sunt, sicut latius superius expressum est; mandantes thesaurario cameræ Bonon. qui pro tempore erit, defensoribus haveris, conductoribus, ac superstantibus salis, exactoribus vicariis Capugnani, officialibus deputatis ad dicti introitus exactionem pro reparatione balnearum ac omnibus et singulis aliis officialibus nostris et communis Bononiensis quibus spectat aut spectare possit in futurum, quatenus hanc nostram gratiam servant, faciantque de tempore in tempus ab aliis observari. In quorum fidem præsentis concessionis nostræ decretum fieri, sigillique nostri rotundi jussimus impressione muniri.

Datum Bononiæ in palatio nostræ residentie, die quinto decimo mensis Februarii 1432, pontificatus sanctissimi domini nostri D. Eugenii Papæ anno primo (1), etc.

IX.

Post cujus quidem decreti et indulti concessionem, spectabilis miles D. Nicolaus de Sanatis civitatis Bononiensis auctoritate apostolica in comitem Palatinum assumptus, in titulum sui comitatus locum prædictum, qui dicitur Laporetta, cum omnibus pertinentiis et jurisdictionibus suis, ac etiam cum vicariatu dictarum terrarum, et solutione solidorum quatuor pro qualibet bucca hominum et personarum in ipsis terris existentium, prout antea pro macinato cameræ Bononiensis solvere consueverant, eadem auctoritate obtinuit provideri, prout in litteris apostolicis inde confectis, et coram nobis exhibitis clare constat. Cum autem inter præfatum generosum comitem et spectabilem militem ex una parte et vicarios pro tempore deputatos ad regimen terrarum ex altera, ac etiam communitates et homines earundem parte ex altera sæpius controversia fuerit, et etiam vigeat de præsentis occasione solutionis salarii dicti vicariatus, et etiam solutionis librarum viginti, quas præfatæ communitates, et homines pro eorum buccis macinatus jam certis elapsis annis solvere pro reparatione balnearum de Laporetta consueverunt, ad quorum solutionem præfatæ universitates et homines dictarum terrarum auctoritate præinserti decreti se asserunt non teneri: nos ergo iurgiorum materias amputare cupientes, ac paci, quieti et tranquillitati subditorum nostrorum providere plurimum affectantes, præsentis nostro decreto firmamus, quod præfatæ universitates et homines earundem pro omni eo et toto, quod occasione dicti macinatus pro eorum buccis cameræ Bononiensi solvere tenentur de cætero omnes singulas libras undecim Bonon. et non ulterius præfato D. Nicolao comiti prædicto et illi a tempore concessionis auctoritate apostolica sibi facta citra ex computando illud totum de dicta summa quod dictas universitates et homines præfato D.

(1) Falsa pontificatus nota.

Nicolao reperiretur esse solutum, effectualiter solvant sine diminutione aliqua; quæ libræ undecim emolumento dicti sui comitatus cedant pro reparatione balnearum de Laporetta, prout eidem ex-litteris apostolicis reperitur esse concessum: ac etiam prædictæ universitates et homines pro salario universitatis dictarum terrarum annis singulis solvere debeant, juxta ordinem consuetum vicariis pro tempore deputatis, et imposterum deputandis per habentes ad hoc facultatem, libras quinquaginta duas, solidos tredecim, et denarios quatuor plenariam a residuo ejus, quod pro toto tempore præterito et usque ad tempus provisionis apostolicæ, ut præmittitur, factæ, dictæ universitates et homines

solvere tenerentur occasione prædicta remissionem, liberationem, et exemptionem concedendo. Et insuper præfatum decretum, ut præmittitur, insertum per nos dignanter inspectum in omnibus suis partibus ultra præmissa auctoritate nostræ legationis confirmamus et approbamus, et etiam de novo conscripta in eo concedimus; mandantes domino thesaurario, defensoribus haveris civitatis Bonon. et aliis, ad quos spectat, tam presentibus quam futuris, ut prædicta omnia observent, et ab aliis inviolabiliter faciant observari.

Datum Bononiæ, etc. die 20 Novembris 1450, Indictione 3, pontificatus D. Nicolai papæ V anno quarto.

ΜΙΧΑΗΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΘΡΗΝΩΔΗΣ ΕΧΩΝ ΠΡΟΙΜΙΟΝ ΕΠΙ Τῶ ΘΕΙΟΤΑΤῶ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΙ Τῶ ΑΙΔΕΣΙΜΩΤΑΤῶ ΚΑΡΔΗΝΑΛΕΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΑΒΙΝΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤῶ ΠΑΤΡΙΑΡΧῆ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

MICHAELIS APOSTOLII BYZANTINI

ORATIO FUNEBRIS LAMENTABILE HABENS PROOEMIUM IN DIVINISSIMUM BESSARIONEM REVERENDISSIMUM CARDINALEM SANCTÆ SABINÆ ET SANCTISSIMUM PATRIARCHAM CONSTANTINOPOLITANUM.

Ergo erat in fatis ut, post plurimas illas calamitates et sacræ mihi que charissimæ patriæ expugnationem et exilium, vix dum recreatus, et hunc intolerabilem nuntium audirem. Sapientissimum nostrum et divinissimum dominum et fautorem, quem gentes et civitates, ecclesiæque et principatus consiliarium et præsidem in omnibus habere exoptabant, ex hominibus, heu! inopinato fuisse sublatum! O longi temporis infortunia et subitæ rerum conversiones refluentis fortunæ, quid hoc jamdudum concoquentes nostra ætate perfecistis, cum vel ante vel nostra post tempora liceret? Annon dignam, ut par fuit, ultionem a nobis sumpsit summus rerum moderator per eas quæ processerunt calamitates? an et ultimam hanc quasi debitam superinduxit; ut cum ipsa et vitam nobis, heu! utinam eriperet!

(1) Ἀναλαμβάνειν ut ἀναφέρειν ἑαυτὸν, recreari sich erholen. Hippocrat. περὶ γυν. II, pag. 267, 28.

Ἐμελλον ἄρα μετὰ τὰ πολλὰ ἐκείνα δεινὰ, καὶ τῆς ἰερᾶς καὶ φίλης μοι πατρίδος τὴν ἄλωσιν καὶ ἀνάστασιν μόλις (1) ἀναλαβὼν ἑμαυτὸν, καὶ ταύτην πευσσεῖσθαι τὴν ἀνύποιστον ἀγγελίαν, τὴν σοφύτατον ἡμῶν καὶ θεϊότατον δεσπότην καὶ κηδεμόνα, ὃν ἔθνη καὶ πόλεις, ἐκκλησίαι τε καὶ ἀρχαὶ ἐξόμβουλον καὶ προστατὴν ἐπόθουν ἔχειν διὰ παντὸς, ἐξ ἀνθρώπων, οἱμοὶ! παρ' ἐλπίδα γενέσθαι. Ὡς δυσκλήρῃαι τοῦ μακροῦ χρόνου καὶ περιπέττειαι καὶ παλιρροίαι! τί τοῦτο τυρεύουσαι ἀνωθεν ἐφ' ἡμῶν τετελέκατε, ἔξδν (2) πρὸ ἡμῶν γε ἢ μεθ' ἡμᾶς; ἢ οὐχ ὡς ἔοικεν ἀξίαν δίκην ἔλαθε παρ' ἡμῶν ὁ ταμίης, ταῖς προλαβούσαις τῶν ξυμφορῶν, καὶ ὡς προσήκουσαν ταμειύων ταύτην ἐπισήνεγκε τελευταίαν, ἵνα εἴη ταύτη καὶ τὸ ζῆν ἡμᾶς ὡς ὑφελον ἀφαιρήσεται. Ὡς εἴπερ τοῦτό γε ἦδειν, τοσοῦτοις ἐς τόδε περιπεσόντα

(2) Cum liceret. Exempla ad Viger. 359. — Parum humano hæc Noster: sed indulget doctori.

* Hanc orationem Græce edidit Georg. Gustav. Pöhlhorn, Lipsiæ 1792, cum Georgii Gemisti laudatione funebri Cleopæ Augustæ. Interpretationem latinam addidimus. Vide tomum superiorem in Pietbo. 1c.